

SANDRA WAWRZYNIAK

TAALMONUMENT – IMPLANT JĘZYKA

ABSTRACT. Sandra Wawrzyniak, *Taalmonument – implant języka* [Taalmonument – the Implant of Language] edited by E. Smolarkiewicz, J. Kubera, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. XLIV: *Tożsamość i identyfikacje. Propozycje teoretyczne – doświadczenia badawcze* [Identity and identifications. Theoretical proposals – research experiences], Poznań 2017, pp. 165-177, Adam Mickiewicz University, Faculty of Social Sciences Press. ISSN 0239-3271.

Can a language be successfully implanted from one continent to another? History has recorded similar cases more than once, but only once this operation was commemorated by a monument – a testimony to the presence of the only one “indigenous” Indo-European language on the African continent. The first part of the article will outline the history of the presence of Europeans in South Africa and the key moments affecting its current socio-linguistic situation. The history and development of the Afrikaans language will be described, with particular emphasis on its role in building White South Africa and the Apartheid system. The next part will present the idea and circumstances of the creation of the Taalmonument – a monument dedicated to the Afrikaans language. It will discuss its individual elements and their characteristics from the viewpoint of the Apartheid ideology. In the next part, the author will present the reaction of the black population of South Africa to the creation of the monument, and the controversy surrounding this building after the overthrow of the system, on the basis of a strongly existing revisionist discourse. In conclusion, the author will present possible new readings of old content and ideas related to the development and maintenance of Taalmonument.

Sandra Wawrzyniak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Językoznawstwa, Al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, e-mail: maua@amu.edu.pl

Pomniki odnaleźć możemy we wszystkich kulturach świata, od skromnych drewnianych posązków bożków w bujnych lasach tropikalnych po Taj Mahal – hołd dla wiecznej miłości. Powody ich wznoszenia są różne: religia, polityka, historia, niekiedy są po prostu wyrazem ludzkich zachcianek czy kaprysów. Większość z nich upamiętnia konkretne wydarzenia historyczne albo ważne osobistości; inne przedstawiają cnoty lub idee, a jedynie nieliczne próbują uchwycić wyjątkowość języka, z czego większość to muzea lub placówki badające bądź promujące różne języki świata. W jaki sposób tak złożone pojęcie, opisane w niezliczonych podręcznikach, gramatykach i słownikach, da się uzewnętrznić w bryle z kamienia, brązu czy też betonu? Czy język da się wyrazić za pomocą architektury i sztuki? Niniejszy artykuł analizuje fenomen na skalę światową, jakim jest Taalmonument – pomnik języka bądź języków, który powstał w Republice Południowej Afryki w czasie apartheidu. Pomnik ten w swej zasadniczej, górującej, monumentalnej części poświęcony został językowi afrikaans, mniejsze części dedykowane są innym językom obcym na terenie Afryki Południowej. Biorąc zatem pod uwagę architekturę i nadane jej znaczenie metaforyczne oraz sytuację językową w okresie apartheidu i obecnie, należy się zastanowić, czy Taalmonumentu nie można traktować w kategorii implantu – wszczepu, ciała obcego, który się nie przyjął w starym organizmie społecznym, który kłuże, boli, razi, odstaje. Czy może wprost przeciwnie – implantu, który wrósł w tkankę, zaadaptował się i pozostaje niezauważony. Pomnik ten jest jedną z wielu architektonicznych manifestacji siły, wyższości i wielkości, jakimi były łuki triumfalne, kolumny i inne podobne dzieła, jednakże nigdy wcześniej w historii podstawą stworzenia pomnika nie był język. Budowlę tę należy więc rozpatrywać z wielu interesujących badawczo perspektyw, tj. językoznawczej, politycznej, społecznej czy etnicznej. Jaki wpływ miało powstanie Taalmonumentu na budowanie świadomości etnicznej Afrykanerów i narodu południowoafrykańskiego? Czy w nowej Południowej Afryce taki monument ma jeszcze rację bytu? Na te i podobne pytania niniejszy artykuł będzie się starał odpowiedzieć.

Najstarszy pomnik języka odsłonięto w 1893 r. w miejscowości Burgersdorp w Kraju Przylądkowym Wschodnim, by uczcić język niderlandzki, uznawany wówczas za język oficjalny Parlamentu Kraju Przylądkowego, i podkreślić jego rolę jako oręża w walce Burów z Brytyjczykami. Monumentem był posąg dziewczynki trzymającej tabliczkę z inskrypcją *Vrijheid voor de Hollandse Taal* („Wolność dla języka niderlandzkiego”). Został on zniszczony i usunięty przez angielskich żołnierzy

w 1901 r., a jego replikę wzniesiono w tym samym miejscu w roku 1907. Oryginał odnaleziony w 1939 r. poddano renowacji i postawiono obok repliki. Do dnia dzisiejszego pozbawiony jest ściętej przez Brytyjczyków głowy, niosąc przesłanie, że język, a także i naród niełatwo jest zniszczyć. W pobliżu tego miejsca, w roku 2015, odsłonięto także pomnik upamiętniający wojnę burską (1899–1902).

Język afrykanerski narodził się z interakcji między osadnikami holenderskimi, którzy dotarli do brzegów Przylądka Dobrej Nadziei w 1652 r., a rdzennymi ludami myśliwych i zbieraczy Khoi-San, malajskimi niewolnikami oraz arabskimi i hinduskimi kupcami. Początkowo miał charakter marginalny, był deprecjonująco określany mianem *kombuis-taal* („język kuchenny”) używanym przez burskich farmerów, ale po wojnie burskiej szybko stał się elementem narodotwórczym białej Afryki Południowej. Jego rozwój od narzędzia codziennej komunikacji, dzięki stopniowej standaryzacji i rozbudzeniu świadomości językowej, zaowocował tym, że od lat trzydziestych XX w. zaczął dominować jako język polityki, mediów, edukacji i kultury. W latach 1948–1990, w wyniku dominacji Partii Narodowej, wprowadzono długofalową politykę nastawioną na traktowanie afrykanerskiego jako białego języka zarówno białego, jak i czarnego narodu. W efekcie język, którym jako ojczystym posługiwało się zaledwie sześć milionów ludzi, tj. 15% populacji kraju, stał się językiem dominującym w RPA.

Die Afrikaanse Taalmonument (Pomnik Języka Afrykanerskiego) zlokalizowano na Wzgórzu Paarl w Paarl w Prowincji Przylądkowej Zachodniej. Stanowi on przykład organicznej, modernistycznej architektury z elementami nurtu brutalizmu. Powstał w roku 1975, ogłoszonym przez rząd „Rokiem Języka”, by upamiętnić pięćdziesięciolecie ustanowienia języka afrykanerskiego językiem narodowym RPA. W tym samym roku obchodzono też stulecie założenia Genootskap van Regte Afrikaners (Stowarzyszenia Prawdziwych Afrykanerów). Celem tego ugrupowania była *om te staan vir ons Taal, ons Nasie en ons Land* („Obrona naszego Języka, Narodu i Kraju”), oczywiście w rozumieniu Afrykanerów.

Konkurs na projekt pomnika wygrał południowoafrykański architekt Jan van Wijk. Zgodnie z wytycznymi Komitetu ds. Budowy Monumentu budowla miała być: widoczna z głównej drogi, wtopiona w krajobraz i wykonana z mieszanki kruszonego granitu z Paarl i betonu (Grundlingh, Huigen 2011: 133). Główną inspiracją dla van Wijka były słowa dwóch afrykanerskich poetów, Nicolaasa Petrusa van Wyka Louwe’a (1906–1970) (kolumna główna):

Język afrykanerski łączy Zachodnią Europę z Afryką. [...] Tworzy most między wielkim, lśniącym Zachodem a magiczną Afryką [...]. A wszystkie wielkie rzeczy, które mogą zrodzić się z tego związku, są być może tym, co przed Afrykanerami jest jeszcze do odkrycia. Nie wolno nam jednak nigdy zapomnieć o tym, że ta zmiana państwa i krajobrazu wyostrzyła, wykroiła i uszyła ten nowo formujący się język. [...] I tym sposobem afrykanerski mógł zacząć wydobywać się otwarciem z tego właśnie nowo powstałego kraju. [...]. Nasze zadanie polega na tym, jaki pożytek czynimy i czynić będziemy z tego lśniącego narzędzia¹ (Van den Bruel 2016: 241)

oraz Cornelisa Jacobusa Langenhovena (1873–1932) (w wymiarze poziomym monumentu):

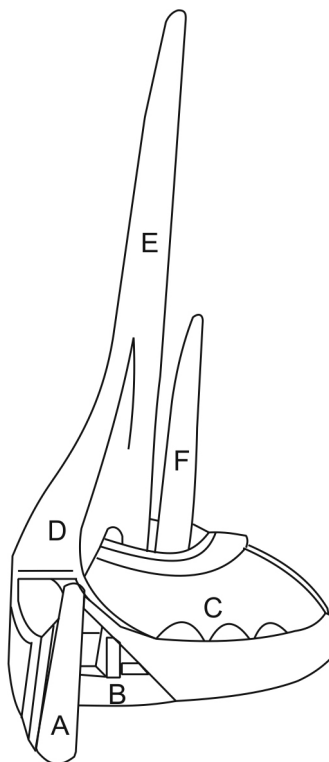
Jeśli wbijemy teraz rząd słupów w podłogę tej sali, dziesięć pali reprezentujących ostatnie dziesięć lat, i na każdym z nich zrobimy na określonej wysokości od podłogi znak odpowiadający liczbie tekstów w języku afrykanerskim w danym roku, a następnie narysujemy linię od pierwszego znaku przy podłodze do ostatniego znaku na ostatnim słupie, to linia, która powstanie, utworzy ostro wznoszący się łuk, i to nie tylko wznoszący się, lecz wznoszący się w ciągle narastającym tempie. A teraz, w naszej wyobraźni, rozciągnijmy ten łuk na następne dziesięć lat. Widzicie, Panowie, gdzie się skończy, gdzieś tam na błękitnym niebie nad Bloemfontein w 1924² (Van den Bruel 2016: 241).

Według oficjalnych materiałów dyrekcji Muzeum Pomnika Języka Afrykanerskiego symbolika i interpretacja znaczenia monumentu jest następująca:

(i) od lewej (zachodniej) strony podejścia do pomnika stoją trzy kolumny (A) reprezentujące języki i kultury Europy Zachodniej – niderlandzki, francuski, niemiecki, portugalski i inne. Żadna z kolumn nie reprezentuje

¹ *Is die taal wat die West-Europa en Afrika verbind... Dit vorm 'n brug tussen die groot helder Weste en die magiese Afrika... En wat daar groots aan hulle vereniging kan ontspruit – dit is miskien wat vir Afrikaans voorlê om te ontdek. Maar wat ons nooit moet vergeet nie, is dat hierdie verandering van land en landskap as't ware aan die nuwe wordende taal geslyp, geknee, gebrei het... En so het Afrikaans in staat geword om hierdie nuwe land uit te sê... Ons taak lê in die gebruik wat ons maak en sal maak van hierdie glansende werktuig.*

² *As ons nou hier in die saal af 'n ry pale sou plant, tien pale, om die laaste tien jaar voor te stel, en aan elke paal 'n merk sou maak op 'n hoogte van die vloer af ooreenkommende met die betreklike skryfgebruik van Afrikaans in die respektiewe jaartal, en 'n streep deur die merke trek van die eerste af hier naby die vloer tot by die laaste daar anderkant teen die solder, dan sou die streep 'n snelstygende boog beskryf, nie net vinnig opgaande nie, maar opgaande na 'n vinnig vermeerderende rede. Laat ons nou in ons verbeelding die boog verleng vir die tien komende jare van nou af. Sien u menere waar die punt sal wees, daar buite in die bloue lug hoog oor Bloemfontein, in die jaar 1924.*

Rys. Symbolika pomnika języka afrikaans

Źródło: taalmuseum.co.za.

konkretnego języka; liczbę trzy wykorzystano ze względu na jej niepodzielność. Kolumny stopniowo stają się coraz niższe, aby odzwierciedlić malejące wpływy języków europejskich na język afrykanerski. Początkowo kolumny są odrębnymi bryłami, które stopniowo łączą się w opadający łuk tworzący część głównego zarysu pomnika;

(ii) po stronie prawej (wschodniej) podejścia znajduje się podium (C) reprezentujące południowy kraniec Afryki. Na podwyższeniu znajdują się trzy półokrągłe pagórki symbolizujące wpływy języków khoi, nguni i sotho. Bryły stopniowo są coraz większe, co ma pokazywać rosnące wpływy afrykańskie na język afrykanerski. Są ułożone w łuk, który łączy się z główną krzywizną monumentu (symbolizującą język afrykanerski), wiążąc je w ten sposób zarówno fizycznie, jak i duchowo;

(iii) w miejscu połączenia łuków symbolizujących Europę Zachodnią i Afrykę (D) powstaje most symbolizujący fuzję języków z obu kontynentów;

(iv) reprezentacją kultury i języka malajskiego jest ścianka (B) na schodach prowadzących do pomnika. Stoi ona pomiędzy łukami odpowiadającymi

Europie Zachodniej i Afryce, dzięki czemu (pochodząc ze Wschodu) jest czymś oddzielnym, ale mimo to powiązany z tymi dwiema siłami, tworząc wraz z nimi most symbolizujący podwaliny języka afrykanerskiego;

(v) główna kolumna – iglica pomnika (E), „ostro wznoszący się łuk” – symbolizuje coraz szybszy rozwój języka afrykanerskiego. Kolumna stoi w basenie z wodą, co jeszcze bardziej podkreśla ideę afrykanerskiego jako żywotnej, rozwijającej się istoty, potrzebującej strawy, by utrzymać się przy życiu. Iglica ma 57 m wysokości, jej koniec jest tępy i jakby otwarty, co ma wskazywać na ciągły rozwój języka. Gra świateł wewnątrz monumentu wywołana obecnością basenu i otworami w głównej kolumnie symbolizuje język jako „łśniące narzędzie”;

(vi) druga, mniejsza kolumna (F) reprezentująca Republikę Południowej Afryki również stoi w basenie. Ta wolno stojąca struktura nie odnosi się w sposób konkretny do języka afrykanerskiego, ale stanowi integralną część całości monumentu. Jest wydrążona, jakby otwarta na Afrykę, symbolizując ciągłą interakcję i dyskurs między Afrykanerami, Afryką Południową i Afryką (<http://www.taalmuseum.co.za/taalmonument-symbolism>).

Taalmonument jest niewątpliwie wytworem zbiorowej pamięci społecznej, wzniesionym inaczej niż w rozumieniu sensu istnienia przez von Hofmannsthalą jako „tłumionej siły naszych zagadkowych przodków tkwiącej w każdym z nas” i „stosu warstw nagromadzonej pamięci zbiorowej” (Hemecker, Heumann (red.) 2014: 156), ale raczej w rozumieniu Ariesa (1974) i Agulhona (1981), według których praktyki upamiętniające, takie jak wznoszenie pomników, stanowią „mechanizmy siły politycznej; przenoszenia elementów historiograficznych ze sfery ideologii do wyobraźni, z historii polityki do polityki kulturalnej” (Hutton 1993: 3), co niestety skutkuje manipulacją.

Trwa niekończąca się dyskusja, czy społeczeństwo afrykanerskie jest rzeczywiste w sensie esencjonalnym czy wymyślone w rozumieniu pracy Andersona (1991). Z esencjonalnego punktu widzenia afrykanerskość wyróżniła się w sposób naturalny z grup holenderskich i niemieckich osadników, natomiast według wymyślonego scenariusza pojawiła się dzięki językowi narodowemu, prasie, elicie intelektualnej i polityce (Anderson 1991).

Taalmonument jest przykładem wspierającym drugi pogląd. Pomnik jest *de facto* starannie wyreżyserowanym aktem legitymizacji władzy i języka, który z jednej strony łączy białą mniejszość z jej mitologiczną, zapomnianą przeszłością i umacnia jej rzekome prawo do posiadania ziemi, obiecując, że będzie ono trwało wiecznie; z drugiej jednak strony tworzy nowy mit o historycznych i językowych więziach łączących czarną

społeczność z Afrykanerami i obiecuje, że więzy te będą się zacieśniać w przyszłości.

Taalmonument kreuje wrażenie, że „magiczna Afryka” jest kontynentem, który winien być kierowany przez język afrykanerski i RPA. Kolumna Języka i Kolumna Republiki są usytuowane w monumencie w opozycji kolonialnej do komponentów poziomych, które mają reprezentować Afrykę. Zgodnie z tą symboliką pierwotnie racjonalny, cywilizowany i światły język afrykanerski oraz naród o pochodzeniu europejskim chcą pokazać drogę irracjonalnej, biernej i zacofanej Afryce.

Budowanie pomników to część snucia historycznej narracji. Nie ma legend ani mitów opowiadających o narodzinach języka afrykanerskiego, ale jak zauważa Lévi-Strauss – dzisiejsze społeczeństwa zastępują mitologię historią, która służy tym samym celom (Lévi-Strauss 1963: 76). Zarówno opowieść, jak i historia muszą być ciągle przypomniane, opowiadane na nowo, aby móc się głęboko zakorzenić w pamięci społecznej i by nie zostały zepchniętymi w niepamięć. Można je przypominać w mediach, książkach czy poprzez szkolne wycieczki do ważnych miejsc. Same pomniki, podobnie jak i różne praktyki upamiętniające, np. święta narodowe, rocznice, składanie wieńców czy zapalanie świec i zniczy, są często wykorzystywane jako oręż w walce o tożsamość narodową. Jako przykłady materialnego dziedzictwa narodowego, pomniki są namacalne materialnie, ale nienamacalne w swej istocie intelektualnej. „Monumenty (i pomniki) są nie tylko fizyczną reprezentacją Mitu (czy mitów), ale są sposobem bezpośredniego przekazu semiotycznej wiadomości, która się w nich znajduje. Dlatego też Mit i Monument są później wplątane w proces tworzenia tożsamości” (Myers 2009: 661).

Pamięć społeczna nie jest stała, ciągle pulsuje, jest tygłem, w którym stapiają się idee, siły, pragnienia, uprzedzenia, interesy prywatne itd. Różne siły społeczne i polityczne uczestniczą w ciągłych negocjacjach tożsamości kulturowej i narodowej. Wszystkie zaangażowane w spór strony przedstawiają własne wersje historii, starając się wtłoczyć je w wiodący nurt. Budowa pomników oznacza tworzenie historii w takim kształcie, jaki jego budowniczy chcieliby osiągnąć. Architektura spleta się z ideologią, by uzewnętrznić i legitymizować różne idee. Nacjonalizm i pamięć społeczna są również mocno splecione. Taalmonument był widocznym znakiem legitymizacji istnienia języka afrykanerskiego i jego monopolu w kontroli nad szkolnictwem i administracją. Był też narzędziem zapewniającym ciągłość w tworzeniu tożsamości i sposobem na wyrażenie idei, że siła, która go wzniosła, potrafi uformować i zmieniać przeszłość,

teraźniejszość i przyszłość, mając do dyspozycji potężne zasoby materialne i niematerialne, by realizować swe cele i wymazać alternatywne poglądy z pamięci kulturowej. Należy jednak pamiętać, że przekonanie takie nie było powszechne – znaczna część mniejszości Afrykanerów odrzuciła je i kwestionowała ideologię apartheidu, np. postulując zaproszenie na uroczystość odsłonięcia pomnika również twórców i publiczność z kręgu Kolorodów³.

Wątpliwości i kontestacja ideałów afrykanerskości narastały, sięgając zenitu w latach osiemdziesiątych XX w., co zaowocowało zakończeniem ery apartheidu i narodzinami nowej południowoafrykańskiej idei tęczowego narodu. Ponieważ zmiany polityczne były przeogromne, to zachwiały też zbiorową pamięć obywateli RPA. Proces ten rozpoczął się na peryferiach, w slumsach rozrzuconych wokół wielkich miast, tzw. bantustanach – wydzielonych obszarach dla ludności niebiałej, a także w miastach w kręgach politycznych i wśród elity intelektualnej. Gdy wyłoniła się już postapartheidowska RPA, wzrosła potrzeba wykucia nowej pamięci społecznej, wykluczającej pojęcia związane z ideą „tylko dla białych” i włączenia do niej społeczności czarnoskórych, ich języków, kultur, obyczajów i opowieści.

Potrzeba szybkich zmian często demonstruje się poprzez niszczenie wszystkich rzucających się w oczy znaków *ancien régime*. Tak było z symbolami obecności nazistów po II wojnie światowej, pomnikami przywódców komunistycznych w Europie Wschodniej, murem berlińskim, temu również służyła rewolucja kulturalna w Chinach. W RPA proces ten trwa nadal, ale wydaje się, że walka z przeszłością niekoniecznie musi wiązać się z masowymi aktami ikonoklazmu. Pierwszymi pomnikami, które rozebrano, były podobizny Hendrika Verwoerda (1901–1966) – polityka południowoafrykańskiego, twórcy bantustanów, uważanego za „architekta apartheidu”, ale później podobnych przypadków było już niewiele. W 2015 r. doszło jednak do kolejnej fali ataków na pomniki z ery apartheidu w całym kraju. Wśród zdewastowanych monumentów znalazły się m.in.: statua Mahatmy Gandhiego w Johannesburgu, Luisa Bothy (1872–1919), pierwszego premiera RPA, przed gmachem Parlamentu, Pomnik Żołnierza Wojny Burskiej w Uitenhage, Królowej Wiktorii w Port Elizabeth, Paula Krugera (1825–1904), prezydenta Republiki Południowoafrykańskiej, w Krugersdorf i Pretorii, Cecila Johna Rhodesa (1853–1902), polityka brytyjskiego, premiera rządu Kolonii Przylądkowej, na uniwersytecie w Kapsztadzie i króla Jerzego V

---

³ Grupa ludności zamieszkująca Republikę Południowej Afryki i Namibię o mieszanym pochodzeniu rasowym, powstała ze związków ludów Khoisan, Burów oraz Malajów w Kolonii Przylądkowej, mówiąca afrikaans, wyznająca głównie kalwinizm.

na Uniwersytecie KwaZulu-Natal. Do tej pory nie wiadomo, jakie pomniki powstaną w ich miejsce. Nowy tęczowy naród potrzebuje własnego, namacalnego dziedzictwa, które obejmie wszystkie kultury, kolory skóry i języki. Ponadto jest to naród w toku ewolucji, w którym ciągle dyskutuje się i negocjuje kształt tożsamości i sposób podejścia do historii. Wymaga to nowych bohaterów, bitew i triumfów do hołdowania oraz stanowiących testament dziejów.

Po śmierci Nelsona Mandeli odsłonięto wiele pomników na jego cześć; muzeami stały się więzienie na wyspie Robben Island oraz dom Mandeli w Soweto. Powstały też pomniki innych, „nowych” bohaterów, np. Gugulethu Seven (antyapartheidowskiego ugrupowania, którego siedmiu członków zastrzeliła policja RPA w 1986 r.) w Gugulethu, Roberta Sobukwe (1924–1978), czarnoskórego dysydenta politycznego, założyciela Kongresu Panafrykańskiego będącego w opozycji do południowoafrykańskiego apartheidu, w Graaff-Reinet, arcybiskupa Desmond’a Tutu (1931–), przeciwnika apartheidu, laureata Nagrody Nobla, w East London, Steve’a Biki (1946–1977), jednego ze współtwórców koncepcji „czarnej świadomości”, aktywnego działacza antyrządowego, który zmarł w wyniku tortur w więzieniu w Pretorii, w East London, czy też monumenty o charakterze zbiorowym, np. Park Bohaterów (poświęcony bohaterom różnych wydarzeń, narodowości i kultur) w East London czy pomnik Masakry Bhisho (upamiętniający 29 ofiar antyrządowego marszu protestacyjnego z 1992 r.) zlokalizowany w Bhisho. Większość nowo powstałych projektów przywołuje do życia wspomnienia z niezbyt odległej przeszłości i przywraca godność wielu, często bezimiennym, ofiarom reżimu. W RPA powstają również monumenty niezwiązane bezpośrednio z apartheidem, jak Pomnik Nieznanego Górnika w Johannesburgu, Fontanna Kopaczy w Kimberley czy też Centrum Holokaustu w Kapsztadzie.

W kwietniu 2015 r. minister kultury i sztuki Nathi Mthethwa powiedział:

Jako Ministerstwo Kultury i Sztuki powtarzamy, że nie otrzymaliśmy żadnej formalnej prośby o usunięcie jakiegokolwiek posągu w kraju. Jako rząd zachęcamy obywateli do udziału w dyskusji zmierzającej do znalezienia ugodowego rozwiązania tych kwestii poprzez dialog i negocjacje [...]. Co najważniejsze, miejsca pamięci i pomniki narodowe mają znaczenie i wartość kulturalną ze względu na swą wagę dla społeczeństwa w odnajdywaniu wzorców historii Afryki Południowej. [...] Stąd też jako rząd promujący program narodowej transformacji, wiemy, że przeszłości nie można i nie powinno się całkowicie wymazywać. Tak trzeba czynić, aby ustrzec się powtarzania tych samych błędów wynikających z ignorancji, tego, co wydarzyło się kiedyś (za: www.brandsouthafrica.com).

Polityka RPA należy obecnie do nurtu prawdy i pojednania, myśli ściśle powiązanej z duchem i filozofią afrykańską, w przeciwieństwie do często dominujących w krajach postkomunistycznych i posttotalitarnych poglądów rewizjonistycznych i lustracyjnych. Jej wyjątkowa strategia inkluzywizmu wymaga asymilacji różnorodnych pamięci regionalnych w jedną spójną tożsamość narodową, która umożliwi proces narodotwórczy, w którym to, co narodowe, podlega mediacji w kategoriach lokalnych. Jak ujmuje to Thelen, „walka o posiadanie i interpretację historii jest zakorzeniona w konflikcie i wzajemnej zależności między interesami społecznymi, politycznymi i kulturalnymi” (Thelen 1989: 14).

Die Afrikaanse Taalmuseum&-monument („Muzeum i pomnik języka afrykanerskiego”) stara się obecnie przyciągnąć nowych gości sloganem *kultuur, natuur, plesier* („kultura, natura, przyjemność”) przesuwającym punkt ciężkości z hołdu dla historii w stronę bardziej przyziemnego podejścia. Język afrykanerski nie jest już w centrum uwagi, jest tak samo ważny jak *volmaanpieknieks* („pikniki przy pełni księżyca”) czy *sterrekykpieknieks* („pikniki z astrologią”) – imprezy organizowane przez muzeum w 2016 r. Niemniej muzeum nie ztraca całkowicie swej pierwotnej idei, np. w tymże roku zaproponowało wystawę dzieł poety Eugene’a Marais’go tworzącego w języku afrykanerskim, zorganizowało *Skrepskrif* – konkurs pisarski dla uczniów władających afrykanerskim, obdarowało też 1400 książkami szkoły w Prowincji Przylądkowej Północnej.

Język afrykanerski, według słów arcybiskupa Desmond’a Tutu – „język ciemny”, a tym samym symbol niesprawiedliwości dla wielu obywateli RPA, przechodzi obecnie trudne chwile, przyćmiony dawną epoką apartheidu i uginający się pod ładunkiem własnego emocjonalnego bagażu. Obecnie RPA zamieszkuje 55,6 mln ludzi o bardzo zróżnicowanym pochodzeniu, kulturze, języku i religii. Czarni Afrykanie stanowią 80,2% populacji, Kolorodzi 8,8%, Biali 8,4%, Azjaci (głównie Indusi) 2,5%. Fakt ten komplikuje nie tylko sytuację językową, ale również ma wpływ na świadomość narodową i etniczną, ponadto spowodował, że w RPA od momentu zakończenia apartheidu obowiązuje aż jedenaście języków urzędowych: angielski, afrykanerski, isizulu, siswati, isindebele, sesotho, sepedi, xitsonga, setswana, tshivenda i isixhosa. Do teraz niektórzy mieszkańcy o pochodzeniu południowoazjatyckim posługują się też na co dzień językiem gudżarati lub tamilskim. Według szacunków (2011) około 0,8% czarnej i 59% białej populacji używa języka afrykanerskiego. Angielskim jako ojczystym posługuje się 0,6% czarnej i 40% białej populacji (za: www.statssa.gov.za). Mozaika językowa, którą w ten sposób uzyskujemy,

sprawia, że koniecznością staje się poszukiwanie *lingua franca* RPA. Powszechnie rozumiany jest angielski, i to głównie on służy do porozumiewania się między grupami etnicznymi; jest też językiem biznesu, polityki i mediów, choć według statystyk znajduje się dopiero na czwartym miejscu wśród języków deklarowanych jako ojczysty. Afrykanerski jest używany głównie przez Kolorodów i białą ludność RPA. *Taaldebate* – dyskusja nad przyszłością języka afrykanerskiego – jest ściśle powiązana z pomnikiem. Wielu postrzega go jako symbol ekskluzywizmu, ciągle przypomnienie, że „magiczna Afryka” jest ułomnym kontynentem, który wymaga przewodnictwa języka afrykanerskiego i RPA. Jest uważany za symbol ucisku kolonialnego i – jak to opisał Breyten Breytenbach w *True Confessions of Albino Terrorist* – jest to: „granitowy penis na tle zbocza Wzgórza Paarl, który kłuje w oczy [...] ohyda [...] i obraza dla uczuć estetycznych każdego [...] niewiarygodnie głupia, niestosowna i arogancka obelga dla nie-Afrykanerów zamieszkujących Południową Afrykę” (Breytenbach 1994: 242).

Niektórzy utrzymują jednak, że Taalmonument może służyć jako pamiątka *ancient régime* i nieść zupełnie nowe przesłania. Na drodze wiodącej do monumentu widnieje cytat z brązu: *Dit is ons erns* („To jest nasze poświęcenie”; „To jest nasze zobowiązanie”). Jak wskazuje Timothy Reagan, w nowej RPA *Dit is NOU ons erns* („To jest TERAZ nasze zobowiązanie”) – co może oznaczać, że promocja wielojęzyczności i odnalezienie właściwego miejsca w narodowej dyskusji dla języków rdzennych winny się znaleźć w centrum uwagi (Reagan 2004: 107). Reasumując, przeszłość i przyszłość tworzymy tu i teraz, są one bardzo podatne na formowanie. Jeśli nowy, tęczyowy, południowoafrykański naród weźmie je w swoje ręce, pomnik języka zacznie wyrażać inne, być może bardziej uniwersalne wartości, które będą ważne dla kolejnych pokoleń zwiedzających.

Biorąc pod uwagę metaforyczne znaczenia przypisywane tej bryle granitu przez architektów apartheidu, można założyć, że możliwe jest zakłęcie żywego organizmu, jakim jest język, w kamień. Taalmonument nie odzwierciedla jednak złożoności tego systemu znaków, jego wewnętrznych powiązań czy reguł, lecz skupia się jedynie na jego znaczeniu jako nośniku przynależności etnicznej, rasowej czy kulturowej. Podkreśla on raczej negatywne aspekty języka, jak elitaryzm, ekskluzywizm czy rasizm. To, że językowi białej mniejszości, napływowemu, poświęcono jego największą część, nie jest oczywiście przypadkowe. Taalmonument niewątpliwie jest kulturowym implantem, jego architektura w żaden sposób nie nawiązuje do rodzimej sztuki i kultury afrykańskiej, treści, jakie głosi, można by określić wręcz jako antyafrykańskie. Dlaczego zatem nie został zburzony po przemianach

lat dziewięćdziesiątych XX w.? Być może implant ten wrósł tak głęboko w świadomość zbiorową, że nie wystąpiła taka potrzeba, a może nadane mu nowe, lżejsze, bardziej przyziemne treści uchroniły go od zagłady. Czy dla odwiedzających go Afrykanerów nadal jest on nostalgicznym świadectwem dawnej wielkości, a dla ofiar reżimu wymierzonym w nich środkowym palcem? Co czują wobec niego najmłodsze pokolenia? To pytania dla kolejnych badaczy tego tematu. Nastał już jednak niewątpliwie czas, aby zarzucić dawne sposoby odczytywania symboliki Taalmonumentu i powrócić do czystej wizji jego architekta: „o każdej porze roku i dnia, przy każdej pogodzie, można tu dostrzec grę światła. Widać, że każda zmarszczka na powierzchni wody jest grą światła, każdy kamyczek słowem, każda linia śpiewnym zdaniem [...] lśniącym narzędziem. O tym właśnie opowiada [pomnik]” (van Wijk 2014).

Literatura

- Anderson B.R. (1991), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London–New York: Verso.
- Breytenbach B. (1994), *The True Confessions of an Albino Terrorist*, San Diego: Harcourt Brace (A Harvest book).
- Bruel Van den E. (2016), *Z-Uit Afrika*, Oud-Heverlee: Milk Publishing.
- Grundlingh A.M., Huigen S. (2011), *Reshaping Remembrance. Critical Essays on Afrikaans Places of Memory*, Amsterdam: Rozenburg Publishers (SAVUSA series).
- Hemecker W., Heumann K. (red.) (2014), *Hofmannsthal. Orte. 20 biographische Erkundungen*, Wien: Zsolnay, Paul.
- Huigen S. (2011), *Language Monuments*, w: A.M. Grundlingh, S. Huigen, *Reshaping Remembrance. Critical Essays on Afrikaans Places of Memory*, Amsterdam: Rozenburg Publishers (SAVUSA series).
- Hutton P.H. (1993), *History as an Art of Memory* [Burlington, Vt.], Hanover: University of Vermont; University Press of New England.
- Lévi-Strauss C. (1963), *Structural Anthropology*, przeł. C. Jacobson, B.G. Schoepf, New York: Basic Books.
- Myers S.C. (2009), *Traces of Identity: Myth and Monument in the New South Africa*, „Intersections online”, 1(10), https://depts.washington.edu/chid/intersections_Winter_2009/Steven_C._Myers_Myth_and_Monument_in_the_New_South_Africa.pdf [6.11.2016].
- Reagan T. (2004), *Multilingualism in South Africa*. „Dit is nou ons erns”, „Language Problems and Language Planning” 28(2).
- Smith S.J. (2013), *Monumentalising Language: Visitor Experience and Meaning Making at the Afrikaanse Taalmonument*, <http://epubs.scu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1351&context=theses> [20.10.2016].
- Thelen D. (1989), *Memory and American History*, „The Journal of American History” 75(4).
- Webb V., Kriel M. (2000), *Afrikaans and Afrikaner Nationalism*, „International Journal of the Sociology of Language” 144(1).
- Wijk van J. (2014), *Taalmonument – symbol van afrikaans*, Cape Town: Historical Media.

Źródła internetowe

Brand South Africa, <http://www.brandsouthafrica.com/news/1191-damage-to-colonial-statues-statement-by-arts-culture-minister-nathi-mthethwa> [20.10.2016].

Muzeum i pomnik języka afrykanerskiego, oficjalna strona internetowa, <http://taalmuseum.co.za> [20.10.2016].

Urząd statystyczny Republiki Południowej Afryki, oficjalna strona internetowa, <http://www.statssa.gov.za> [27.10.2016].